

PAÁR ÁDÁM

Szavazás a „bűnös” fővárosban*

Aligha van olyan történelmi korszak, amelynek a megítélése körül manapság annyi, indulatoktól sem mentes vita zajlana, mint a Horthy-korszaké körül. És ha van olyan tudományterület, amely a nagyvilágban és Magyarországon is egyre divatosabb, az a politikai magatartás kutatása. Egy olyan könyv, amely témájából fakadóan összekapcsolja a Horthy-korszak kutatását és a politikai magatartás vizsgálatát, bizonyosan számíthat nem csupán a történészekből, politológusokból és szociológusokból álló szakmai közösség, hanem a szélesebb magyarországi olvasóközönség érdeklődésére is. Nem utolsósorban a magyar választási rendszeren legutóbb végrehajtott változtatások (pl. a területi listák megszűnése, elmozdulás a méltánytalan mandátum-elosztást lehetővé tevő brit mintájú relatív többségi rendszer irányába), a határon túli magyar állampolgárok szavazati joga, valamint a választókerületi beosztás körüli viták együttesen megalapozhatják a kíváncsiságot a múltban lezajlott választások és választási manipulációk iránt.

A választáskutatás iránti érdeklődés mélyén egy általánosnak tekinthető emberi vonás is meghúzódik. Mióta világ a világ, az emberek fantáziáját két dolog csiklandozza: a bűn és a botrány. Márpedig a képviselőválasztások története mindketten bővelkedik. Hiszen a politikai elitek kreativitása mindig

* IGNÁCZ Károly: *Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban, 1920–1945.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2013. 200 p.

kimeríthetetlen volt abban, hogyan *ne* adják meg a választójogot bizonyos társadalmi csoportoknak, vagy pedig ha már megadták, hogyan tompítsák a választójog életét. Mert minek is tekintsük, hogy az 1935-ös törvényhatósági választást az 1931. évre elkészített névjegyzékek alapján rendezték meg, és így időközben meghalt egyének is választójoggal rendelkeztek, miközben tízezrek, akik megfeleltek a választójogi feltételeknek, nem élhettek a választójoggal? Vagy, hogy a keresztény elit egy része által lakott Belváros 16 000-nél főnél kevesebb választópolgárának szavazata hatszor annyit ért, mint a „kevert”, munkás és középosztálybeli karakterű, és jelentős izraelita vallású lakossággal rendelkező Erzsébetváros 92 000 választópolgárának a szavazata? Utóbbit magyarázza, hogy a Belváros stabilan jobboldali, nemzeti konzervatív, míg az Erzsébetváros liberális és szociáldemokrata politikai irányultságot mutatott. Ezek a manipulációk csorbították a budapesti szavazások két jellemzőjét, amelyek az ellenzéknek előnyösek lehettek: az arányos, pártlistás rendszert, amelyik a választáskutatási szakirodalom egységes álláspontja szerint a többségi rendszernél jobban hozzájárul a politikai tagoltság leképeződéséhez, valamint a szavazás titkosságát. A cenzusok, továbbá a visszaélések mégis lehetővé tették, hogy a kormánypárt ne engedje ki teljesen kezéből a „bűnös Budapestet” (ahogyan Horthy Miklós 1919-es bevonulása óta a politikai elit konzervatív része elkönyvelte a fővárost). Mindez igazolja Hubai László választáskutató szellemes megjegyzését, miszerint „a legnagyobb »csalások« forrásai maguk a törvények”.¹

A Politikatörténeti Intézet a magyarországi választáskutatás méltán elismert műhelye. Utalhatunk a Hubai László szerkesztette háromkötetes adattárra, amely összefoglalja az 1920–1998 közötti választások adatait, vagy a parlamenti képviselő-választásokról szóló tanulmánykötetre, amelynek harmadik kiadása 2010-ben jelent meg, vagy a fővárosi önkormányzati vá-

¹ HUBAI László: Kis magyar választási földrajz 1920–2002. *Rubicon*, 2002/4–5. 4.

lasztások történetét bemutató tanulmánykötetre.² Ebbe a sorba illeszkedik Ignác Károly Budapest-monográfiája a főváros parlamenti és törvényhatósági választásairól, 1920–1945 között.

Ignác Károly az ELTE BTK-n végzett történelem és politikaelmélet szakon. Jelenlegi munkahelyén, a Zsigmond Király Főiskolán is e két diszciplína körébe tartozó tantárgyakat tanít. Vagyis a szerző nézőpontját a történelem és a politológia szintetizálása jellemzi, és képes történészként és politológusként látni és láttatni a magyarországi, és ezen belül kiemelten a budapesti választások történetét, amely fő kutatási területe. Ignác könyve az ELTE BTK-n 2012-ben megvédett doktori diszertációján alapszik.

A kinézetre is tetszetős, zöld színű, puhafedeles, hajlékony kötet valóságos kincset rejt mindazok számára, akik érdeklődnek a választás- és a párttörténet vagy egyszerűen csak Budapest története iránt. A monográfia borítóján havas városrészletet látunk. A recenzens szívesen elidőzik a számára ismerős (mindennap látott) József körütről készült és Corvin-közről készült fényképnél. A fotó békességet és nyugalmat tükröz, amely kontrasztban áll a választási küzdelmek hevességével.

Mielőtt ismertetném a kötetet, talán nem árt tudatosítani, hogy Budapest mindig a választáskutatások tengelyében állt, sokkal inkább, mint a többi törvényhatósági jogú város. Igaz, Szécsényi Mihálynak köszönhető az 1935-ös debreceni választás elemzése, elsősorban abból a szempontból, hogy a civisvárosban honnan, mely rétegekből toborzódtak a nyilasok hívei. Paksy Zoltán pedig Pécs esetében bemutatta az 1922–1939 közötti választások történetét, a pécsi lakosság politikai magatartását.³ Az, hogy Budapest központi szerepet játszik a magyarországi választáskutatásban, alapjában két dolognak köszönhe-

² HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001.; FÖLDES György– HUBAI László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010., FEITL István– IGNÁC Károly (szerk.): *Önkormányzati választások Budapestén 1867–2010*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.

³ SZÉCSÉNYI Mihály: A szélsőjobboldal bázisa az 1935-ös debreceni választásokon. In: *Rendi társadalom – polgári társadalom*, 1. kiadó? Salgótarján, 1987. 367–387.

tó. Egyrészt 1920 után Budapest kivételével az ország elveszítette összes olyan nagyvárosát, amely egyidejűleg töltötte be a politikai, gazdasági és kulturális centrum szerepét. A trianoni békeszerződés hozadékaként Magyarország végérvényesen egy-pólusú országgá vált, és az ebből fakadó hatalmi-politikai, sőt gazdasági egyensúlytalanság ma is érzékelhető.

Emellett az amerikai Seymour Martin Lipset és a norvég Stein Rokkan politikatudósok által 1967-ben kidolgozott négy törésvonal (centrum–periféria, egyház–állam, mezőgazdaság–ipar, munkaadó–munkavállaló) közül a centrum–periféria több államban is a „főváros” és a „vidék” ellentétének formáját öltötte (pl. azáltal, hogy a főváros volt a modernizáció motorja, az új eszmei, művészi irányzatok, valamint a munkásmozgalom kibontakozásának terepe).⁴ A törésvonalak minden államban az adott társadalmi, kulturális *couleur locale* jellegzetességeihez kapcsolódva jelentek, illetve jelennek meg. Tagadhatatlan, hogy a 20. században a magyarországi törésvonalak közül az egyik legfontosabbá a Budapest–vidék ellentét vált. Kulturális értelemben ez már a századforduló óta érzékelhető volt, de politikai színezetet a korszakhatárnak tekinthető 1919–1920-as években kapott. Mivel azonban Ignác Budapest-monográfiát írt, ezért a Budapest–vidék ellentétet bevallottan nem elemezte (13.). Annál meghatározóbb ebben a budapesti térben a városrészek közötti (Pest–Buda), a zsidó–nem zsidó, a liberális–nem liberális szembenállás, valamint a klasszikus törésvonal-elméletbe illeszkedő tőke–munka ellentét.

Ez is jelzi, hogy a Lipset–Rokkan páros által kidolgozott, az észak-amerikai és a nyugat-európai közegre vonatkoztatott törésvonal-elmélet nem illeszthető teljesen a magyar (és közép-európai) társadalmakra, amelyek „torlódott társadalmak” voltak. A lipseti törésvonalak nem feltétlenül tisztán jelentek meg: pl. a munkaadók és a munkavállalók közötti törésvonal kapcsolódhatott vallási-kulturális tényezőkhöz, így megjelenhetett zsidó–nem zsidó ellentét formájában is. A budapesti választási

⁴ Seymour Martin LIPSET–Stein ROKKAN: Cleavage structures, party systems and voter alignments. An introduction. In: LIPSET–ROKKAN: *Party systems and voter alignments*. Free Press, New York, 1967. 1–64.

magatartás kontinuitása is tanúskodik ezeknek a törésvonalaknak a relevanciájáról. A monográfia megerősíti, hogy szoros a korreláció a zsidóság térbeli elhelyezkedése és a liberális irányzat között. Ugyancsak legendás a budai kerületek konzervatív irányultsága (amely túlélte az 1944–1945-ös éveket), valamint Angyalföld szociáldemokrata tradíciója – ezek több évtizeden keresztül fennmaradtak, sőt a második világháborút is túléltek. Részben ma is érzékelhető ez a folytonosság, legalábbis amennyiben a rendszerváltástól kezdve szokás bal- és jobboldali kerületekről beszélni.

Van egy harmadik ok is, amely felértékeli Budapest választástörténeti kutatását: a fővárosban (hasonlóan a többi törvényhatósági jogú városhoz) a politikai tagoltság szabadabban megjelenhetett, mint a vidéki választókerületekben. Utóbbiakban ugyanis 1922-ben visszaállították a nyílt szavazást, valamint számos biztonsági fék, ún. „korrektívum” bástyázta körül a kormánypárt pozícióját, a közigazgatás–egyház–iskola hármassága révén pedig a kormány(párt) könnyebben kézben tarthatta a falusi, paraszti lakosságot, mint a nagyvárosi polgárságot és munkásságot. Ezzel szemben Budapesten 1913 óta végig titkosan és listán zajlott a szavazás. A pártstruktúra is színesebb volt, mint a vidéki választókerületekben: a tömegpolitika először Budapesten és a törvényhatósági jogú városokban jelent meg, két politikai közösség, a szociáldemokrácia és a keresztényszocializmus révén. A klubpárti karakterű konzervatív és liberális politizálással szemben a két politikai irányzat közös vonása, hogy egy adott szubkultúrába ágyazódtak, és arra törekedtek, hogy tagjaikat a „szubkulturális háló” révén magukhoz fűzzék. A fővárosi pártpolitikai életet a Horthy-korszakban a két, egyformán fegyvelmezett szubkultúrára támaszkodó irányzat jellemezte. Mindezek a tényezők együttvéve magyarázzák, hogy miért tölt be Budapest központi szerepet a választástörténeti irodalomban.

A kötet hat fejezetre tagolódik, nagyjából az általánostól az egyre szűkebb témák felé haladva. A Bevezetés (7–29.) tartalmazza a választói magatartás historiográfiájának áttekintését, a források és a szakirodalom számba vételét, valamint a

módszertani kérdések kifejtését. Ezt követi Budapest Horthy-önkormányzatának leírása, a törvényhatósági választások szerepének bemutatása (31–55.), majd a fővárosi pártszerkezet ismertetése (57–82.), a választási rendszerrel kapcsolatos jogi, politikai és választástechnikai problémák kifejtése (83–112.) és a választói magatartás történeti vizsgálata az 1930-as törvényhatósági és az 1939-es parlamenti választások alapján, városrészekre lebontva (113–154.). Végül a kifejtő részeket az 1945-ös nemzetgyűlési választásra való kitekintés zárja (155–163.). Emellett a kötet gazdag függelék (rövidítésjegyzék, bibliográfia, térképmelléklet és mutatók) vonultat fel: összesen 42 táblázatot, valamint egy nyolc kartogramból álló térképmellékletet, továbbá a kartogramokhoz fűzött megjegyzéseket, személy-, párt- és helynévmutatót tartalmaz.

A munka igen gazdag táblázatokban, grafikonokban és színes térképekben, amelyek szerencsésen kiegészítik a törzsszöveget. Az olvasó időnként megállhat olvasás közben, hátrala-
pozhat a térképmelléklethez, és akár megkeresheti, hogy lakóhelyén (kerületében) milyen szavazatarányt ért el 1939-ben a Polgári Szabadságpárt vagy a Nyilaskeresztes Párt (a térképek használatánál persze figyelembe kell venni a közigazgatási változásokat, nem beszélve arról, hogy számos mai városrész nem található meg a 30-as évek Budapestjének térképén). A könyv első átlapozásakor is érzékelhető a szerző szándéka, hogy élet-szagúvá tegye a nagyközönség számára elsöre talán kissé száraznak ható választástörténetet.

A Bevezetésben a szerző részletesen áttekinti a választáskutatás módszertani kérdéseit és a magyarországi választási magatartással kapcsolatos kutatásokat. A hazai választáskutatás nagyjai között bemutatja többek között Ránki György, Borsányi György, Szécsényi Mihály, Hubai László, Wiener György és Paksy Zoltán kutatásait, főbb eredményeit. Ignác megfogalmazza azt a problémát, amelyet a szociológia „túláltalánosításnak” vagy „ökológiai tévkövetkeztetésnek” nevez. Ennek lényege, hogy az aggregált választási adatok a területre, nem pedig az egyénekre vonatkoznak. A szerző ezt azzal a példával világítja meg, hogy ha egy körzetben sok volt a háztartási alkalmazott, és az adott

terület a választáson jobboldali mintázatot mutatott, nem szabad automatikusan levonni azt a következtetést, hogy a háztartási alkalmazottak a jobboldalt részesítették előnyben. Ez nem más, mint két tény önkényes összekapcsolása, ami lehetne akár igaz is, de pusztán a területileg aggregált adatok alapján veszélyes az ilyen túláltalánosítás. (12.)

Egy másik példa az ökológiai tévkövetkeztetésre: az, hogy 1939-ben a munkáskerületekben a nyilasok jó eredményt értek el, nem jelenti önmagában, hogy a nyilas pártra a volt szociáldemokraták szavaztak (ezt egyébként már Ránki György 1976-ban megjelent tanulmánya is cáfolta, hangsúlyozva a fővárosi nyilas mozgalom „kevert” jellegét).⁵ A munkásság is rétegzett volt lakóhelyi, képzettségi, munkahelyi, vallási és politikai szempontból. Nem minden munkás volt 1939 előtt sem a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) szavazója, sőt nem állítható még az sem, hogy a munkásság ab ovo politikailag tudatos réteg volt – voltak, akik szavaztak, voltak, akik nem, és azok közül, akik szavaztak, egyesek a szociáldemokratákat, mások a keresztényszocialistákat támogatták. Továbbá voltak olyanok, akik nyitottnak bizonyultak a szélsőjobboldali eszmék felé, egy másik (számszerűleg nem meghatározható, de vélhetően jelentős) részük pedig egyáltalán nem érdeklődött a politika iránt. Nem beszélve arról, hogy a magánkézben lévő üzemek mellett állami, fővárosi üzemeket is elkülöníthetünk – utóbbiak munkásai között 1939 előtt is csekély volt a szociáldemokraták befolyása, viszont Ránki és Ignác is alátámasztja, hogy az állami, fővárosi üzemek munkásai a nyilasok egyik erősségét képezték. (151–154.)

Lényegében tehát az aggregált választókerületi adatokat össze kell vetni egyéb forrástípusokkal, valamint szükség esetén a sajtóból nyert információkkal és a helytörténeti munkákkal. Éppen itt van bajban a választáskutató. A politikai rendszerek, a választási rendszerek, a közigazgatási határok gyors változása miatt csaknem lehetetlennek tűnik a választókerületi, szavazóköri adatelemzés. A legkisebb egységek, a szavazókörök kutató-

⁵ RÁNKI György: Az 1939-es budapesti választások. *Történeti Szemle*, 1976/4. 629.

sát megnehezíti, hogy a választási névjegyzékek túl kevés adatot közölnek a választójogosult népességről. Ignác az közigazgatási kerületeknél kisebb és a szavazóköröknél nagyobb területű városrészeket választott ki elemzési egységként. Ezen a szinten még rendelkezésre állnak a társadalomra vonatkozó statisztikai adatok, de egyúttal lehetőség van a szociológiai tényezőknek a választási adatokkal való összehasonlítására is. (14.)

A szerző az első fejezetben bemutatja azokat a küzdelmeket, amelyeknek tétje az volt: ki diktáltja a szabályokat a „bűnös Budapesten”, a Városházán? Az MSZDP és a Keresztény Községi Párt rivalizált egymással, de abban objektív szövetségesi voltak egymásnak, hogy mindketten elutasították a főváros autonómiájának korlátozását. Ez a fejezet ismerteti a főpolgármester jogállását, a költségvetésre, a gazdálkodásra és közüzemekre vonatkozó rendelkezéseket. Mindebből képet nyerünk a főváros működéséről és a pártok pozíciójáról a fővárosi autonómia védelmének kérdésében.

A második fejezetben Ignác a fővárosi pártszerkezetet a klasszikus jobboldal–baloldal–centrum (liberálisok) tipológia keretében mutatja be. 1919–1920 fontos fordulópontot jelez a budapesti pártstruktúra kiformalódásában. A dualizmus idején a pártok még kerületi szinten szerveződtek (ez értelemszerűen nem vonatkozik a tömegpárt jellegű MSZDP-re és a keresztényszocializmusra). A klubpárti politizálás hagyományát leginkább a liberális párt őrizte meg, de a korszak 1919 után nem a liberalizmusnak kedvezett, hanem a modern tömegpártoknak. A budapesti pártpolitika szerkezete az 1920-as években négypólusú volt (keresztényszocialista, kormánypárti, liberális és szociáldemokrata), amelyet az 1930-as évek végén a szélsőjobboldali, nyilas párt megjelenése ötpólusúvá szélesített (ugyanakkor a fővárosi keresztény párt betagozódott a kormánypártba).

Nyilvánvalóan a forrásadottságokból fakad, hogy a szerző meglehetősen szűkszavúan tárgyalja a „fő irányzatokhoz nem tartozó” pártokat. E pártok társadalmi-foglalkozási bázisáról és ideológiájáról jószerével csak annyit tudhatunk meg, amennyit a nevük elárul (Fővárosi Szabadelvű Párt, Kispolgárok Pártja,

Független Néppárt). Holott köztudomású, hogy a két világháború közötti időszakban a pártpolitika döntően a lokális közösségekhez kötődött. A kicsi, és sokszor helyi ügyekre fókuszáló pártok szereplése fontos adalékkal szolgál a fővárosi választások történetéhez, még akkor is, ha pusztán a választási eredményük alapján marginális szereplőknek bizonyultak. (79–80.) A fő irányzatokhoz nem tartozó kis pártok színesítették, gazdagították a fővárosi pártpaletta, és pusztán létükkel igazolták, hogy a fővárosban a politikai tagoltság leképeződésének összehasonlíthatatlanul nagyobb volt az esélye, mint a vidéki választókerületekben. Végül a pártszerkezet bemutatását a pártok és irányzatok támogatottságának hosszú idősoros összehasonlítása zárja. Ignác következtetése, hogy ebben az időszakban a pártszerkezetet a nagymértékű stabilitás jellemezte, amely a két szembenálló irányzat, a jobboldal és a baloldali-liberális tábor közötti erőegyensúlyból fakadt: 1926–1935 között mindkét blokk a szavazatok megközelítőleg 50%-át szerezte meg. Ugyanakkor a táblázatokba foglalt eredményekből kiolvasható, hogy a jobboldal egyre növelte előnyét a baloldali-liberális blokkal szemben. A hagyományos jobboldal (a kormánypárt és a keresztényszocialisták) 1935-ben állt zenitjén, akkor a parlamenti választáson 53,84%-ot, a törvényhatósági választáson 55,79%-ot szerzett. (81.)

A kiegyensúlyozottság összefügg azzal is, hogy az 1920-as években és az 1930-as évek első felében a szélsőjobboldal nem indult a budapesti választásokon. Az előzmények ismeretében szinte hihetetlen, hogy az a nyilas irányzat, amely az 1935-ös választáson 1% alatti eredményt ért el, az 1939-es választáson teljesen megváltoztatta a stabilnak vélt pártpolitikai táncrendet. A szavazatmegoszlás alapján arra következtethetünk, hogy a nyilas párt a jobboldal és a szociáldemokrácia hátszögébe egyaránt képes volt behatolni, és csak a liberális irányzat bázisa maradt mentes tőle. A hagyományos jobboldal és a baloldali-liberális blokk egyaránt visszaesett: előbbi 53,84%-ról 40,23%-ra, utóbbi 45,53%-ról 28,48%-ra. (81.)

A következő fejezetben megismerkedhetünk a fővárosi választási rendszerrel. A szerző részletesen bemutatja a választójogi

törvényeket, nem feledkezve meg a cenzusok mellett a kizárások és a visszaélések ismertetésétől sem. Külön esettanulmányok is beillik a választói névjegyzékekkel kapcsolatos visszaélesi lehetőségek bemutatása. A névjegyzékekkel való manipulálás hírhedt példája volt, amikor az 1935-ös törvényhatósági választás lebonyolításához az egy választással korábban elkészült névjegyzéket használták fel. Ki kellett volna igazítani az elavult névjegyzékeket, de ez nem történt meg. A jogsértésre a fővárosi törvény egy 1934-es módosítása adott lehetőséget, amely kinyilvánította, hogy az 1935-ös választást az 1930-as névjegyzék alapján kell megtartani. Emellett a szavazók a polgármesteri hirdetményből értesülhettek arról, hogy abban a szavazóköri körben kell szavazniuk, amelyekben az 1930. évre szóló névjegyzék összeállításának évében laktak – miközben sokan elköltöztek, sőt meghaltak. A mikszáthi anekdotába illő manipuláció abszurditását fokozta, hogy a hat évvel korábbi névjegyzékben szereplő címekre postázták ki a szavazójegyet. (94–95.)

Egyéb szabálytalanságok is megkönnyítették a kormánypárt helyzetét: lehetett manipulálni a választókerületek beosztásával, a mandátumkiosztás módjával, valamint a képviselőjelöltek számának korlátozásával. Az 1935-ös törvényhatósági választáson 17 lista indítását utasították el, hamis ajánlásokra hivatkozva. Kirendelt grafológusok vizsgálták az elutasított, és ezért panasszal élő pártok ajánlásait. (110–111.) Mindezek alapján úgy tűnik, valóban igaz, hogy az az emberi, pontosabban a politikusi kreativitás határtalan, ha arról van szó, hogyan lehet csökkenteni a választójog értékét.

Ignác a negyedik fejezetben a választói magatartást vizsgálja. Először azt a kérdést járja körül, hogy milyen szempontok és indítékok befolyásolták a választási részvételt. Fontos különbség a vidéki választókerületekkel szemben, hogy Budapesten és a többi törvényhatósági jogú városban a szavazás kötelező volt, pénzbüntetés terhe mellett. A budapesti átlagos szavazó komolyan vette a kötelező szavazást, legalábbis ezt jelzi a 90% körüli részvételi arány. (115.) Ignác Budapest kerületeit a két fő törésvonal (keresztény–zsidó, társadalmi helyzet) alapján öt kategóriába osztotta: 1. magas státusú, keresztény többségű, 2.

magas státusú, izraelita vallási többségű, 3. kevert, keresztény többségű, 4. kevert, izraelita többségű és 5. munkás karakterű városrészekre. (123–126.) A továbbiakban a szerző ebben a keretben vizsgálja a választói magatartást.

Ignác monográfiája érdekes adalékkal szolgál a manapság divatos témának, a szélsőjobboldali szavazóbázis szociológiai karakterének felvázolásához. Megerősíti a korábban már Ránki György és Wiener György által is megfogalmazott állítást, hogy a nyilas párt sajátosan kevert jellegű volt.⁶ Am a párt legbiztosabb bázisát a főváros alkalmazásában álló közlekedési dolgozók, valamint az alacsonyabb státusú kiszolgáló személyzet tagjai adták. (151–154.) Például: a XII. kerület 26/a szavazókörében a nyilasok a voksok 47%-át szerezték meg, és az adott szavazókörben a választók felét a fővárosi közlekedési vállalat dolgozói, illetve a Szent János Kórház orvos- és ápolószemélyzete tette ki. (152.) Egy jellegzetes munkáskerületben, a XIII. kerületben (Angyalföld) a szociáldemokraták és a nyilasok egyformán erősek voltak: a 124/a és a 124/b szavazókörben erős verseny alakult ki közöttük. (153.) Összefoglalva: a Nyilaskeresztes Párt az állami és fővárosi üzemekben a jobboldal, a magánkézben lévő üzemekben a Szociáldemokrata Párt versenytársává vált.

A szerző kitekint az 1945-ös választásra is. Erre az időszakra radikálisan megváltozott a választási környezet: a politikai rendszer, a társadalom, de még a választók összetétele is, hiszen a háború és hadifogság okozta pusztítás következtében a női szavazók túlsúlyba kerültek (1000 férfira 1479 nő jutott). Ignác megerősíti, hogy a nők döntötték el a szavazást az FKGP javára. (159.) Az 1945-ös választás igazolja a választói magatartás térbeli kontinuitásával kapcsolatos elméletet. Budapesten akkor a leginkább jobboldali erőnek a Független Kisgazdapárt számított. A párt így elnyerte a polgári kerületek voksait, míg a két munkáspárt (Magyar Kommunista Párt és Szociáldemokrata Párt) nemcsak a Horthy-kori munkás karakterű városrészekben, hanem a liberális törzskerületekben is sikerrel szerepelt

⁶Lásd WIENER György: Osztályszavazás a két világháború közötti időszakban. *Múltunk*, 2006/1. 99–136.

(a liberális irányzat gyengesége miatt) – bár összességében az eredmény elmaradt a munkáspártok politikusainak várakozásaitól. (161.)

A monográfia egyetlen hiányosságaként talán megemlíthető, hogy nem vizsgálja kellő mélységben magának a kampánynak, illetve ikertestvérének, a propagandának a szerepét. Homályban maradnak azok a mechanizmusok is, amelyek révén egy-egy párt összeállította fővárosi listáját. Nem tudunk meg semmit arról, honnan rekrutálódtak a képviselőjelöltek, milyen szempontok vezették a fővárosi pártokat a lista összeállításában. Ezt persze magyarázhatja, hogy a könyv tárgya a *választók* magatartásának vizsgálata, és nem a politikusoké. Mégsem lett volna érdektelen egy fejezet, amelyikben a szerző kitekint a barikád „másik oldalára”, és a politikusi rekrutáció mechanizmusait is bemutatja.

Egyebek között kiderült volna, hogy a perszonalizálódás, amelyet a jelenkori választásokkal kapcsolatban szokás hangsúlyozni, nem volt ismeretlen a két háború közötti időszakban sem. Noha Budapesten listára szavaztak, az vélhetően nem volt mindegy, hogy ki foglal el esélyes helyet egy adott pártlistán. Ez nem is annyira a nagy és a politikai lokalitásba kellően beágyazott tömegpártok (a két háború között a kereszténypárt és a szociáldemokrácia), mint inkább a kicsi és új pártok esetében volt érdekes (a nyilasoktól az 1945-ös választáson elinduló kommunistákig és a Nemzeti Parasztpártig).

Végezetül megállapítható: a választáskutatás, a politikai magatartás vizsgálata révén összekapcsolódhat a társadalom- és politikatörténet. A 20. században a politikatudomány, a szociológia, a társadalomtörténet nagy hatást gyakorolt a politikatörténet-írásra. Egyre népszerűbbek a pártok és a választások történetét szocio-geográfiai metszetben bemutató munkák. Ezért Ignác Károly könyve, amely szintén e körbe tartozik, határozott állásfoglalás a politikatörténet-írás és a társadalomtörténet szintézisének kialakítása mellett.